

ARTICLE INFO

Received: 27th September 2022

Accepted: 01st October 2022

Online: 20th October 2022

KEY WORDS

jinoiy jazolar, voyaga yetmaganlar, majburiy mehnat, erkinlikni cheklash, ozodlikdan mahrum qilish.

Voyaga etmaganlarga nisbatan davlat majburlov choralarining xususiyatlari shundan iboratki, ularga nisbatan barcha jazo turlarining faqat bir nechtasi qo'llaniladi. Jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lmagan eng ko'p qo'llaniladigan jazo turi jarima hisoblanadi.

2021-yilda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar uni qo'llash amaliyotiga o'z ta'sirini o'tkazdi, chunki endilikda voyaga yetmagan shaxsning mustaqil daromadi yoki musodara qilinishi mumkin bo'lgan mol-mulki, shuningdek, ota-onasidan yoki ularning roziligi bilan boshqa qonuniy vakillar bo'lgan shaxslardan jarima undirilishi mumkin. Sudlar ushbu jazoni o'smirlarga, asosan, o'z daromadiga ega bo'lganlarga tayinlashda qo'llanilishini sinchiklab o'ylab ko'rishlari kerak. Bu ko'proq jazo maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Masalan, jarima ulushi 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 9 baravarga oshgan. Shu bilan birga, voyaga etmaganga nisbatan

VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNING JAZO TIZIMI

Nosirova Dilfuza Nabiyeвна¹, Ro'ziboev Mavlonbek Durbek o'g'li²

¹Andijon viloyati Yuridik texnikumi ingliz tili fani o'qituvchisi

3 chi darajali yurist

²Andijon viloyati Yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238103>

ABSTRACT

Maqolada voyaga etmaganlarga nisbatan qo'llaniladigan jazolar tizimi tavsifi berilgan. Qonunda nazarda tutilgan barcha jazo turlaridan ular asosan jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lmagan holda tayinlanadi. Ushbu maqolani tahlil qilish jarayonida yosh avlodning ulg'ayib kamol topishidagi ijtimoiy-axloqiy munosabatlarning uyg'unligiga e'tibor berildi.

qo'llaniladigan jarima ko'pincha o'smiring o'zidan emas, balki uning ota-onasidan yoki qonuniy vakillaridan undiriladi. Bunday me'yorning mavjudligi noaniqdir. Bir tomondan, ota-onalar voyaga etmaganlar uchun jarima to'lagan holda, o'z farzandlarini tarbiyalash bilan jiddiyroq shug'ullanishadi, deb taxmin qilish kerak [3].

Aytib o'tilgan norma O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga zid bo'lib, mahkumning shaxsiy javobgarligi va jazoni o'tash majburiyatini o'tashi boshqa pozitsiyadan kelib chiqadi. Ko'rinib turibdiki, bunda fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi buzilib, kam ta'minlangan oilalardan bo'lgan mahkumlar ota-onasi ular uchun har qanday jarimani erkin to'lashi mumkin bo'lgan mahkumlar bilan teng bo'lmagan holatga keltiriladi [1]. Jarimaga tortilgan o'smirlarning salmoqli qismini o'g'irlik, bezorilik, o'g'irlik maqsadini ko'zlamay qonunga xilof ravishda avtomashina yoki boshqa transport vositalariga egalik qilganlik

uchun sudlanganlar tashkil etadi. Ko'pincha bu jazo qurollar, o'q-dorilar, portlovchi moddalar va portlovchi qurilmalar, giyohvandlik vositalari va psixotrop preparatlar bilan bog'liq qonunga xilof harakatlar sodir etgan voyaga etmaganlarga nisbatan qo'llaniladi. Voyaga etmaganlarga ushbu jazoni qo'llash imkoniyati aniq, uni qo'llash hali ham tartibga solinishi kerak. Amaldagi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlarga asosiy jazo sifatida 1 yildan 5 yilgacha muddatga tayinlanadigan muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish va qo'shimcha jazo tariqasidagi jazo nazarda tutilgan. bir - 6 oydan 3 yilgacha. Ushbu jazo 16 yoshga to'lgan voyaga etmaganga va faqat alohida hollarda - yoshroq shaxsga (agar ular doimiy ish joyiga ega bo'lsa yoki muayyan faoliyat bilan shug'ullansa) qo'llaniladi. O'smirlar mehnat shartnomasi va shartnoma asosida ishlashlari mumkin. Ular tadbirkorlik faoliyati bilan 16 yoshga to'lgandan keyin ota-onalari, farzandlikka oluvchilar yoki homiylarning roziligi yoki sud qarori bilan shug'ullanishi mumkin [1]. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'shimcha jazo turlarini qo'llash imkoniyati ko'rsatilmagan, balki unda ko'rsatilgan ikki turdagi jazo (jarima va muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish) nazarda tutilgan. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi bilan ham asosiy, ham qo'shimcha sifatida qo'llanilishi mumkin. Ko'rinib turibdiki, bu qoida voyaga yetmaganlarga ham taalluqlidir (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi qoidalarini hisobga olgan holda). Muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan umumiy asoslar bo'yicha

tayinlanganligi sababli qonun chiqaruvchi aybdorning ozligini engillashtiruvchi holat sifatida hisobga olmaydi. Shunday ekan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksini o'smir qaysi huquqdan mahrum etilishi mumkin bo'lgan shartlar bilan to'ldirish mumkin. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, voyaga etmaganlarni muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish bir instansiyada qo'llanilgan [2].

Voyaga etmaganlar uchun jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lmagan ikkinchi eng muhim jazo majburiy mehnatdir. Ularning ulushi, masalan, 2020-yilda 2016-yilga nisbatan qariyb 28 barobar oshdi, bu uning tayinlanishining barqaror tendentsiyasidan dalolat beradi. Voyaga etmaganlarga nisbatan ushbu jazoning qo'llanilishi ozodlikdan mahrum qilishdan ko'ra engilroq jazo turlarini tayinlashda ustuvorlik tamoyilini to'liq amalga oshirishga yordam beradi.

Majburiy ish 40 soatdan 160 soatgacha bo'lgan muddatga tayinlanadi va voyaga yetmagan shaxsning o'qishdan yoki asosiy ishdan bo'sh vaqtida bajarishi mumkin bo'lgan ishlarni bajarishdan iborat (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga muvofiq). O'n besh yoshga to'lmagan shaxslar tomonidan ularning xizmat qilish muddati kuniga ikki soatdan, o'n besh yoshdan o'n olti yoshgacha bo'lgan shaxslar uchun esa kuniga uch soatdan oshmasligi kerak. Voyaga etmaganlar uchun bunday ishning turi va xarakterini aniqlash uning xohishiga muvofiqdir. Aks holda, mehnatning tuzatuvchi ta'siri ahamiyatsiz. Agar sud mahkumning mehnatga munosabatini o'rganayotganda ayblanuvchidan majburiy mehnatni o'tashga yozma roziligini so'rasa, bunday

hukm xalqaro-huquqiy hujjatlarga zid kelmaydi [4].

Yana bir pozitsiya bor. Masalan, S. V. Chubrakov [3] rozilik so'ramaslik kerak, deb hisoblaydi, shu jumladan qonunchilikda bunday band, chunki bu muammoning echimi bo'lishi dargumon. Har qanday holatda ham mahkumning roziligi majburiy bo'ladi (chunki aks holda u ozodlikdan mahrum qilinishi mumkin). Shuning uchun bunday shartning mavjudligi o'rinsiz, chunki bu ochiq-oydin huquqiy fantastika. Majburiy mehnatni o'qishni mehnat bilan uyg'unlashtirmaydigan talabalarga qo'llash noo'ringa o'xshaydi. Bu holat ularning ta'lim muassasasining kechki yoki sirtqi bo'limiga o'tkazilishi yoki agar shaxs o'qishni ish bilan birlashtira olmasa, tanaffus yoki o'qishni to'xtatish bilan bog'liqligi bilan izohlanadi. Kechki, masofaviy ta'limga o'tayotgan yoki o'qishni to'xtatgan voyaga etmagan shaxs sobiq talabalar va o'qituvchilar jamoasini tark etishga va u noma'lum bo'lgan yangisiga qo'shilishga majbur bo'ladi. Binobarin, majburiy ishlarning tuzatish qiymati shubhali bo'ladi. Shu bois, o'qishni mehnat bilan uyg'unlashtirmaydigan (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga muvofiq) majburiy mehnat tayinlanmagan shaxslar qatoriga kiritish taklif etilmoqda.

2006 yil boshiga qadar majburiy mehnat qo'llanilmagan. O'tgan asrning 90-yillari boshlarida O'zbekistonda ro'y bergan moliyaviy-iqtisodiy inqirozdan kelib chiqib, ularni amalga oshirish qonun chiqaruvchi tomonidan dastlab bloklangan edi. Ushbu qadamni salbiy deb hisoblash kerak. Majburiy ish zudlik bilan chinakam bepul, ommaviy bo'lishi kerak edi. Bu juda ko'p miqdordagi mahkumlarni, shu jumladan o'smirlarni (ko'pincha ishlamaydigan va talabalar emas) ijtimoiy foydali mehnatga

jalb qilish, ularni noqonuniy turmush tarzidan chalg'itish, shuningdek, iqtisodiy samara olish imkonini beradi.

Axloq tuzatish ishlari asosiy ish joyiga ega bo'lmagan, yoshidan qat'i nazar, 1 yilgacha bo'lgan muddatga hukm qilingan voyaga etmaganlarga tayinlanadi. Ushbu turdagi jazoni qo'llashning qiyinchiliklari ko'p jihatdan majburiy ishlarni bajarishdagi muammolarga o'xshaydi, ammo ba'zi o'ziga xosliklar mavjud: ular jazo tayinlash vaqtida ishlamagan shaxslarga beriladi. Amalda, bu juda kam uchraydi (2017 yilda - 1,6%). Voyaga etmaganlarga nisbatan axloq tuzatish ishlari va jarimalarni qo'llash o'ziga xosdir, chunki 16 yoshgacha bo'lgan o'smirlar uchun ularning mehnat faoliyati bilan bog'liq cheklavlar mavjud. Voyaga etmaganlar (16-17 yosh) odatda yuqori malakaga ega emaslar va kichik maosh oladilar. Tuzatish mehnatiga xizmat qilish, daromadning pasayishiga olib keladi, bunday odamni tuzatishga hissa qo'shishi dargumon. Katta ehtimol bilan, bu voyaga etmaganlar uchun moddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Umumta'lim yoki kasb-hunar ta'limi muassasalarida tahsil olayotgan 18 yoshga to'lmagan shaxslarni o'qishni to'xtatishga majbur qiladigan ushbu jazoni qo'llash ham maqsadga muvofiq emas. Biroq, ba'zida tuzatuvchi mehnatdan foydalanish kerak bo'lishi mumkin: har bir alohida holatda individual yondashuv talab etiladi [1].

Voyaga etmagan mahkum ilgari (2011 yilgacha) axloq tuzatish ishlarini o'tashdan qasddan bo'yin tovlagan taqdirda, sud o'talmagan jazoni qamoqqa olish bilan almashtirishi mumkin (bu voyaga etmaganlarga nisbatan qamoqqa olish jazolari ro'yxatidan chiqarib tashlanganligi sababli mumkin bo'lmagan). Demak, S.Rahmonov, masalan, axloq tuzatish

ishlarini voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llaniladigan jazolar ro'yxatida saqlash va ularni O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida mustahkamlangan ro'yxatdan chiqarib tashlash maqsadga muvofiq emas, degan xulosaga keladi [5]. Aftidan, qonun chiqaruvchi yuqoridagi xatoni qanchalik tez tuzatsa (qamoqqa olishni qo'llamaslik bilan), voyaga yetmaganlarni ozodlikdan mahrum qilishning muqobil turlaridan foydalanish imkoniyati shunchalik ko'p bo'ladi.

Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya bolani hibsga olish, hibsga olish, qamoqqa olish faqat oxirgi chora sifatida va imkon qadar qisqa muddatda qo'llanilishi kerakligini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga (eski tahrirda) ko'ra, 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlarga nisbatan qamoq jazosi tayinlangan va uning muddati kattalarga nisbatan uchdan bir qismga qisqartirilgan. Biz uni yanada barqaror jinoiy yo'nalishga ega bo'lgan voyaga etmaganlarga qo'llash zarurligini qo'llab-quvvatlaymiz (qonun chiqaruvchi tomonidan ushbu jazo bekor qilinganiga qaramay). Aftidan, kichik yoki o'rta og'irlikdagi jinoyatlar uchun, agar aybdor shaxs ilgari shartli ravishda ozodlikdan mahrum qilingan bo'lsa yoki unga nisbatan jamiyatdan izolyatsiya qilish bilan bog'liq bo'lmagan jinoyat qonunchiligining boshqa choralari qo'llanilgan bo'lsa, qamoqqa olish tayinlanishi mumkin.

Shuningdek, voyaga yetmaganlar va yoshlarning jamiyatga salbiy ta'sir etuvchi hatti-harakatlarga qo'shilib ketishlarining oldini olish maqsadida ta'lim muassasalarida davomatning yuqoriligini ta'minlash, dars mashg'ulotlariga sababsiz qatnashmayotgan o'quvchilarni ta'limga qaytarish bo'yicha 93 769 marotaba

"Davomat" tadbirlari o'tkazilib, dars mashg'ulotlariga sababsiz qatnashmagan 9 017 nafar o'quvchilar ta'limga qaytarildi, 1 586 nafar farzandlarini nazoratsiz qoldirgan ota-onalarga hamda 248 ta ta'lim muassasalari xodimlariga nisbatan tegishli choralar ko'rildi, tadbirlar davomida o'quv mashg'ulotlarida qatnashmay yurgan 3 706 nafar voyaga yetmaganlar aniqlanib, voyaga yetmagan ishlari bo'yicha komissiyalariga 1 590 ta hujjatlar yuborildi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarliklar profilaktikasining avvalgi tizimi huquqbuzarlik va jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganni tegishli ta'sir chorasini ko'rish maqsadida aniqlashni ko'zda tutgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 2 apreldagi "Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5050-son qarorini qabul qilishdan asosiy maqsad, g'ayriijtimoiy harakat sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan jazoning muqarrarligini ta'minlanishini inkor etmagan holda:

- ✓ birinchidan, inspektor-psixologlarning xizmat xonasini umumta'lim maktablarida joylashtirib, har bir o'quvchini bevosita o'rganib, ularning orasidan tarbiyasi og'ir va g'ayriijtimoiy harakat sodir etishga moyillarini ajratish;
- ✓ ikkinchidan, huquqbuzarlik va jinoyat sodir etishga moyil voyaga yetmaganlarning kelajakda huquqbuzarlik odir etishiga omil bo'lib xizmat qilayotgan holatlarni (nosog'lom muhit, og'ir moddiy yoki ijtimoiy hayot va h.k.) bartaraf etish yo'li bilan huquqbuzarlikni olini olish;

✓ uchinchidan, huquqbuzarlik sodir etishga moyil voyaga yetmaganni aniqlab, uni qayta tarbiyalash yo'li bilan huquqbuzarlikning oldini olish hisoblanadi. Shunday qilib, katta hayotning ilk bosqichlarida shaxsga berilgan jazo, ushbu

jazo adolatli bo'lsa ham voyaga yetmagan shaxsning butun umrini izdan chiqarib yuborishiga olib keladi..

References:

1. Сахаддинов С. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига шарҳ. Умумий қисм. 2014.
2. Boboqulov N. N. Voyaga etmaganlarga nisbatan qamoqqa olishni qo'llash // Qonun va haqiqat [Закон и правда]. - М., 2019. №1.
3. То'rayev J. Sh. (2021). Voyaga yetmaganlar bilan ishlashda yangicha tizim inspektor-psixologlarning voyaga yetmaganlar tarbiyasidagi o'rni. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (11), 1251-1258.
4. Шамсиддинова Н.М. (2020). Система уголовных наказаний несовершеннолетних: современное состояние и тенденции реформирования. Вестник Кузбасского института, 2 (57), 51-60.
5. Yusupov T. D. Jarima tarzidagi jinoiy jazoni tayinlash va ijro etish: maxsus huquqiy muammolar: dissertatsiya [автореф дис. ... канд. юрид. наук.]. - Qozon-Nukus, 2019.